

Het Gevaarlijkste Idee

Henk Barendregt
Radboud Universiteit Nijmegen

Een idee kan gevaarlijk zijn wanneer het onjuist is, maar wel voor waar gehouden wordt, hetgeen dan verkeerde gevolgen heeft. Vijfhonderd jaar geleden was

“Zij is een heks.”

een voorbeeld hiervan. Zo'n gevaarlijk idee noem ik 'van type I': onwaar, maar kan voor waar gehouden worden, met alle ongewenste gevolgen vandien. Aan de andere kant kan een idee gevaarlijk gevonden worden, wanneer het wel juist is, maar voor onjuist wordt aangezien, waarbij deze onjuiste zienswijze als een mentaal houvast werkt, zodat het onderhavige idee, dat die houvast dus ondermijnt, dan bedreigend is. Vijfhonderd jaar geleden was het idee

“De aarde draait om de zon.”

een houvast ondermijnend en dus gevaarlijk overkomend idee. Zo'n gevaarlijk idee noem ik 'van type II': waar, maar voor onwaar gehouden, waarbij deze onwaarheid als mentale houvast gebruikt wordt en die waarheid dus bedreigend is. Galileo werd veroordeeld voor het verkondigen van zo'n idee. In dit boek komen vele voorbeelden van zowel gevaarlijke ideeën van type I als van type II voor.

De negatie van een gevaarlijk idee van type I, dat dan waar zal zijn, is meestal niet gevaarlijk. “Zij is geen heks”, is altijd waar, maar niet gevaarlijk van type II. Omgekeerd is de negatie van een idee van type II, dat dan onwaar zal zijn, meestal niet gevaarlijk. “De aarde draait niet om de zon [ze staat stil]” is onwaar, maar omdat mensen daar—zeker vijfhonderd jaar geleden—geen misbruik van konden maken, is het niet gevaarlijk van type I.

Een belangrijk gevaarlijk idee van type II is het volgende.

*“Het bewustzijn met zijn voortdurend veranderende stroom
van gewaarwordingen, voorkeuren, gedachten en intenties
heeft geen eigenaar die het geheel bestuurt.”*

Dit idee zegt dat er geen vaststaand 'ik' is, dat ons lichaam en geest volledig beheerst. Het is best mogelijk enige invloed uit te oefenen, maar slechts in beperkte mate. Het 'ik' bestaat wel als proces, maar niet als zijnde.

We kunnen dit vergelijken met het bestaan van een golf die naar de kust rolt. Er is geen enkel waterdeeltje dat naar de kust toe beweegt. Het is de relatieve positie van waterdeeltjes die hoger zijn dan de rest en deze positie doorgeven aan naburige deeltjes door ze omhoog te duwen, terwijl ze zelf omlaag gaan. Dat is het wezen van de golf: een proces. Ons 'ik', hoewel persoonlijk en uniek, is daarmee vergelijkbaar. Unicité, wel gezien als redder van de menselijke waardigheid, zal ons nog geen honderd jaar helpen aan een schijnblijvendheid. Daardoor is uniciteit minder belangrijk dan men wellicht hoopt. Dit idee van de afwezigheid van een 'centrale controle kamer' kunnen we samenvatten als "Het 'ik' is leeg." Alle existentiële angsten zijn een gevolg van deze waarheid.

Er is iets opmerkelijks aan de hand met dit 'gevaarlijkste' idee. Geloof in de illusie van de negatie van dit idee, zeg maar "Het ik is echt", heeft al het wereldse geweld door begeerte, angst of onwetendheid tot gevolg. Dit is dus een gevaarlijk idee van type I. We zagen dat de negatie van het eerste voorbeeld, "Zij is geen heks", hoewel waar, geen gevaarlijke uitspraak is van type II. Net zo was de negatie van het tweede voorbeeld, "De aarde draait niet om de zon, [maar staat stil]", hoewel onwaar, geen gevaarlijke uitspraak van type I. Maar nu zijn zowel "Het 'ik' is leeg" als de negatie "Het 'ik' is echt" gevaarlijk, van type I en II respectievelijk. Vanwaar dit verschil?

[Oplossing. In ons voorbeeld hebben we stilzittende en verschuivende. Menswijze toegepast, van het ego naar een bovenpersoonlijk groter geheel.]

Verder verdient "Het 'ik' is leeg" de voorkeur boven "Het 'ik' bestaat". Niet alleen omdat het eerste idee waar is. De illusie van het geloof in een 'ik' moge van ons homo sapiens hebben gemaakt met alle voordelen vandien, maar is ook de diepere oorzaak van oorlog. Wanneer wij vrede vinden met de leegte, dan is de oorzaak van geweld verdwenen. Dit vereist een mentale training die vergelijkbaar is met de voorbereiding van een astronaut. Normaal gesproken voelt gewichtloosheid aan als een vrije val en dat geeft duizeligheid en angst. Via een training kan men het lichaam en geest laten wennen aan deze toestand. Gewenning aan de leegte van het 'ik' gaat verder: het is een bevrijding van een zware last. Het is de leegte zelf die de oplossing brengt. Durft men het aan om er in rust naar te kijken, dan ziet men dat het een stabiele ondergrond vormt voor ons bewustzijn. Om dit te doen is 'luxe moed' nodig, aldus Rilke, die van zich zelf zei dat hij het niet had. Het goede nieuws is dat het mogelijk is deze vorm van moed te ontwikkelen.

In: *Gevaarlijke ideeën—De belangrijkste denkers van nu over wat zij een gevaarlijk idee vinden.*

Uitgeverij Het Spectrum, 2007.